

Р е ц е н з и я

СТИЛИСТИЧНА И СОЦИОКУЛТУРНА ТИПИЗАЦИЯ НА КАЛАМБУРА В СЪВРЕМЕННАТА РУСКА И БЪЛГАРСКА ПРЕСА

Дисертация

на **Елена Игоревна Меснянкина** за
присъждане на образователната и научна степен “доктор”

Представената ми за рецензиране дисертация на Елена Меснянкина респектира с няколко неща. Първо, темата подготвя читателя за “любопитен материал” – каламбура, като една от формите на езиковата игра, при която съзнателно се нарушава езиковата норма, за да се привлече вниманието и да се осъществи експресия и емоция у адресата. А адресатът е многолюден и многообразен, тъй като се изследват руски и български вестници (и едно руско списание), предназначени за всички, доколкото не са тясно специализирани, макар и да се заявява, че са избрани “качествени” вестници (всъщност не са ясни критериите за “качественост”). И веднага възниква първият въпрос – какво и доколко се ексцерпира и изследва от посочените вестници: целите вестници или само определени рубрики? Макар че в приложението се посочва от коя рубрика е съответният материал, не става ясно дали се следят всички рубрики. И вторият въпрос – търсено ли е съответствие между руските и българските вестници по обем (напр. брой страници), разбираме само че е събиран емпиричен материал от 7 руски вестника плюс сп. “Огонек” и от 7 български вестника (стр. 7), и тематика, напр. има един религиозен руски вестник (съдейки от названието – “Российская православная газета”), а не е включен религиозен български вестник. Горните изисквания са необходими, за да може да се правят изводи относно “повече/по-малко”, “по-рядко/по-често”. Такива данни трябва да се съобщават при съпоставително изследване. (Между впрочем има известно несъответствие между автореферата и дисертацията при посочване на източниците). Наблюдението и ексцерпирането е проведено в продължение на почти пет години (доколкото 2015 г. още не е изтекла) и са събрани повече от 200 лингвистически образци, т.е. 165 руски примера и 52 български. И възниква съмнението дали по-малкият брой български примери показва, че българските журналисти са по-малко “изобретателни” в създаването на каламбури или просто са наблюдавани по-малко по обем или по-други по тематика вестници?

Спирам с въпросите, за да се върна към началото. На второ място, работата респектира с конкретните задачи, които авторката си е поставила като доказващи постигането на целта на дисертационния труд – разкриване и описание на стилистичните и социокултурните особености на каламбуриите, функциониращи в руската и българската преса (с. 6). Темата, както трябва да се съобщава в рецензиите и становищата, е дисертабилна, а трудът е защитим като дисертация, защото това е:

- а) първото монографично изследване на каламбура въобще;
- б) първото съпоставително изследване на руски и български каламбури;
- в) фиксира състоянието на руската и българската преса през първата половина на второто десетилетие на XXI век, след настъпилите съществени промени в периодиката и в езика въобще (в Русия и у нас) в сравнение с XX в.;
- г) каламбурът е разгледан в контекста на езиковата игра (ЕИ), в един по-широк аспект, което също е новост.

На трето място се вижда, че дисертантката се е запознала с по-важните библиографски трудове относно езиковата игра, както и с онези изследвания, засягащи проблеми, свързани пряко или косвено с разглеждания въпрос и имащи едно или друго отношение към него. За това свидетелства големият брой цитирани източници – 13 страници библиография, 155 труда и 24 лексикографски труда, един от които в 4 тома и РБЕ – в 14 тома. Но тук винаги може да се намерят пропуски. Ще си позволя да посоча един. Сборникът, съдържащ резултатите от социологическото проучване “Общуването на българите с текстове”, и докладите от кръглата маса на тема “Медиите и езикът им/ни”, носещ същото заглавие (издаден през 1999 г.), разкрива съществени черти на българската журналистика в края на XX век, в зората на раждането на демократичния печат. Би могло да намери място при прегледа на литературата за ЕИ, където не се споменава нищо за български изследвания. Съвсем бедно е представен в развитие в българската литература каламбурът и във втора част на I глава – “1.2. История възникновения каламбура и его изучение в съвременном языкознании” – само с един пример от Р. Ралин и един български анекдот, а в порядъка на изброяване се съобщава, че “существенный вклад в исследование каламбура внесли и болгарские лингвисты С. Влахов, С. Флорин, Л. Цонева и др.”, но не се разбира в какво и колко съществен е приносът им. Въпреки “лекото заяждане” относно недостатъчното присъствие на български езиковеди

в изследването на ЕИ и на каламбура, не може да не признае, че прегледът е направен задълбочено, обстойно, съвместно, позоваванията са върху значими автори със значими заслуги в тази област.

Същността на дисертационния труд се разкрива в глава втора, трета и четвърта. Глава втора е посветена на структурносемантичните типове каламбури и тяхната стилистическа функция в публицистичните текстове. Изхождайки от схващането, че каламбурите, построени върху фонетичното сходство на две единици, представляват не просто игра на звукове, а игра с несъвместими значения на думи, създадена въз основа на несъответствие между графика и семантика, между звучене и значение, дисертантката заявява, че разграничава само два типа каламбури – лексически и фразеологически (с. 62). Тук се явява различие между дисертацията и автореферата, в който се казва, че се разграничават “само два типа каламбури – лексически/фразеологически и граматически” (с. 13). После в дисертацията изведнъж намираме “2.1.2. Каламбури граматического (морфологического и синтаксического) уровня”, т.е. истината е в автореферата. И така, на лексическо равнище Е. Меснянкина разглежда *полисемантически, омонимически, паронимически, антонимически и фразеологически* каламбури, а на граматическо равнище се спира върху възникването на каламбури в резултат на *зевгма, полистилизиъм, парцелиране и апликация*. Тук, както и при разглеждане на семантичната класификация и стилистичните функции на каламбура, дисертантката показва умение да анализира фактите, да открие експресивното и смешното, неочаквания ефект във всеки каламбур, за да се привлече вниманието на широк кръг към определена тема и проблемите, свързани с нея, както и да се изрази явна или скрита оценка на събитията и фактите. И по-нататъшната цел – да се окаже въздействие върху адресата чрез експресивността на комизма и ефекта на “излъганото очакване”.

Трета глава е посветена на стилистическата типизация на каламбура в “качествената” руска и българска преса”. Т.е. вестникарският каламбур е разгледан на фона на съвременното състояние на публицистичния стил като част от руския и българския литературен език. Това е една много сериозна заявка, като се вземе предвид фактът, че публицистичният стил у нас и в Русия претърпя и претърпява може би най-съществени промени в сравнение с другите стилове. На фона на двете главни тенденции в езика, не само в пресата –

интелектуализация и демократизация – каламбурът играе определена стилооформяща функция и сам претърпява такава. Приемайки делението на печатните издания на “качествени” и “булевардни (жълти)”, Е. Меснянкина характеризира накратко, според мен недостатъчно, избраните вестници от гледна точка на спазване или нарушаване на информационната етика и употреба на литературна лексика. Открива “настъпление” на разговорна лексика във всички жанрови стилове, наличие на социални елементи и проникване на груби просторечни и жаргонни думи. Оценката на всеки каламбур от тази гледна точка е показана в двете приложения. И тук авторката се проявява като като задълбочен и широко еродиран изследовател.

В четвърта глава се разглежда социокултурната типизация на каламбура в руската и българската преса. Е. Меснянкина прави разграничение между терминаите *типизация* и *типология*, обръща внимание на широтата на понятието социален интерес и достига до извода, че “социалният интерес включва не просто удовлетворяване на социалните потребности, а стремеж да се контролира разпределението на обществените блага, на духовните и материални ценности. Дисертантката обяснява този стремеж с влиянието на масмедииите върху формирането на нашия живот и съзнание – “днес нашият живот и съзнание във висша степен се формират от СМИ” – отбелязва на стр. 135. Затова и вестниците се стремят да имат по-голяма публика, повече читатели чрез различни средства, не малка роля за което отдават на сполучливия оригинален, смешен, изненадващ и грабващ каламбур. И тук се поражда още един въпрос към дисертантката – не мисли ли, че “качеството” на каламбура зависи и от таланта на автора, т.е. в ексцерпирането на материала открила ли е имена на журналисти, по-често създаващи или използващи каламбури или автори-създатели на по-сполучливи каламбури. Сполучливо намирам класифицирането на каламурите на *исторически, социално-философски, културни* и *битови*, а може би *философски* и *социално-битови*? По отношение на явленията, обекти на каламбура, дисертантката ги вижда като *масови, уникални (единични или нечести)* и *типични*. Мястото на *типичните* не е тук, те би трябвало да се противопоставят на *нетипични*, т.е. и масовите, и уникалните каламбури може да бъдат *типични* и *нетипични* или *специфични*. Друг е въпросът какво се разбира под *типичен каламбур*. А по отношение на оценката

явленията биват *негативни* и *позитивни*. Аз бих предложила още една класификация – хубави (сполучливи) и лоши (несполучливи) каламбури, нали?

За същността на четвърта глава ще посоча само че ми достави истинско удоволствие. Всъщност цялата дисертация се чете с интерес, леко. Стилът на авторката-дисертантка е свеж, четивен, езикът – разбираем. Не смея да оценявам правописа и пунктуацията, защото е написана на руски, но по отношение на автореферата нямам забележки. Забележките ми са относно “параграфирането” – разделянето на точки и подточки. Недостатъчно прецизна според мен е структурната организация на работата. Напр. срещаме подразделения на главите с главни букви А, Б, В и пр., а по-нататъшното деление в точките става само с болдирани думи-термини (срвн. напр. видовете омонимически каламбури – т. Б от Глава 2: *междуезикова омонимия, антропономически омоними, топонимически омоними, абривиатури и термини, етимологически омоними*, някои от които не са изведени като названия, а са включени в изречение (стр. 68 – 78). Или напр. “3.4 Стилистическая типизация газетного каламбура в российской прессе” (стр. 122). Видовете каламбури не са отделени с цифри или букви, а са вплетени в текста, не дори в началото: *литературен тип* (стр. 122), *хибриден тип* (стр. 125), *нелитературен тип* – срвн. напр. изречението “Среди каламбуров **нелитературного типа** частотны примеры...”

В заключение ще посоча, че авторката разкрива как под маската на хумора и иронията до сатирата и гротеската наламбурът дава уникална за журналиста възможност да прекрачи през табуто, да изкаже онова, за което по една или друга причина – политическа или морална – не може или не трябва да се говори открито, т.е. да направи смешно грозното, мерзкото, отвратителното. А и не само него. Напр. във фейсбук битува каламбурът “ядем *зърнени* храни – каквото *зърнем*, го изяждаме”, а в. “19” нарича Менда Стоянова “*Мента/МенТа* Стоянова”. Но ми се струва, че се приписва доста висока оценка и твърде голяма роля на каламбура, срвн.: “4.3. Каламбур как средство социокултурного конструирования действительности в российской и болгарской прессе”. Едва ли само каламбурите конструират социокултурно действителността – те просто са момент от начина, вид начин на/за отразяване на действителността и не се срещат чак толкова често.

Положително оценявам включването и разглеждането на илюстрации – рисунки, снимки, графики. И приложенията са един положителен елемент – те може да послужат за отделно наблюдение и изследване и от друг ъгъл.

Заключението е дълго и всъщност резюмира цялата дисертация.

Основна слабост е липсата на приносните моменти.

Авторефератът представя достатъчно пълно и точно съдържанието на дисертацията, но и тук не са посочени приносите. А работата действително е приносна. Ще посоча само няколко.

1. Разгледан е един неизследван самостоятелно научен (езиковедски) обект – каламбурът.

2. Обектът е описан в съпоставителен план, което не е правено досега – в руски и български език.

3. Създадена е собствена класификация на каламбуриите.

4. Получени са и са доказани нови факти за публицистичния стил и за езика на пресата в началото на 21 в. (върху материал от руски и български вестници).

5. Постигнатите резултати може да се използват при изследване на каламбура в художествен текст, в разговорната реч и пр., т.е. създаден е още един модел и методика за изследване на определен стилистичен похват.

Независимо от направените забележки, които не се отнасят към същността на изследването и не намаляват значимостта на постигнатите резултати, въз основа на заявеното дотук, а именно:

- дисертабилна тема;
- сериозен научен анализ на разглеждания обект;
- аргументираност и убеденост в поднасяне на научните факти;
- постигнати изследователски резултати;
- наличие на съответния брой публикации (3 самостоятелни, една от които в чужбина);

предлагам на уважаемото жури да предложи на Академичния съвет да присъди на редовната докторантка **Елена Игоревна Меснянкина** образователната и научна степен ‘доктор’.

Рецензент:

/проф. дфн Стефка Петрова/